

Aleksejus ANDRONOVAS

PRIEŠDĒLINIŲ VEIKSMAŽODŽIŲ KIRČIAVIMAS MORFOLOGINĖS AKCENTOLOGIJOS POŽIŪRIU

Tradiciškai¹ priešdėlinių veiksmažodžių kirčiavimui aprašyti taikoma keletas taisyklių, tiksliau yra pagrindinis principas (kirtis pereina į priešdėlį iš neakūtinės šaknies) ir keletas papildymų ir išimtinių atvejų: intarpinės, *o*-kamieno formos, formos su priesaga *-st-* ar *-n-*, *ia*-kamieno formos su istoriškai ilgu šaknies vokalizmu ir kai kurios kitos išlaiko kirtį ir neakūtinėje šaknyje, kirtį šaknyje išlaiko bendratis, bet priešdėlis *per-* visada gauna kirtį. Toks metodas yra grynai aprašomasis, jis nieko nepaaiškina, nes visos išimtys nesudaro sistemos – jas paprastai reikia išmukti.

Lietuvių kalboje yra 12 prieveiksminių veiksmažodžio priešdėlių (*ap(i)-*, *at(i)-*, *i-*, *iš-*, *nu-*, *pa-*, *par-*, *per-*, *pra-*, *pri-*, *su-*, *už-*) (LKG II 269) ir penki dalelytiniai (*te-*, *ne-*, *be-*, *tebe-*, *nebe-*) (LKG II 295). Tarp jų išsiskiria priešdėlis *per-*, kuris gauna kirtį bet kuriuo atveju. Kiti priešdėliai gauna kirtį ne visada, – tai priklauso nuo kiekvienos veiksmažodžio formos kamieno fonologinių ir morfologinių savybių², be to, didelę reikšmę turi veiksmažodžio tipas: pirminis, mišrusis ar antrinis. Priešdėlinių veiksmažodžių sangražos dalelytė akcentologijos požiūriu niekuo nesiskiria nuo priešdėlio: ji gauna kirtį tada, kai jį gautų priešdėlis, būdamas jos vietoj, plg.: *nūsuka*, *nusisuka*, *nenūsuka*, *nesisuka*. Pažymėtina, kad, jeigu veiksmažodis turi ne vieną priešdėlį, kirtis nenu-eina toliau už artimąjį šakniai (išskyrus atvejį su *per-*: *pérsisuka*).

Nagrindėdami veiksmažodžio kamieno struktūrą, pamatysime, kad formos, turinčios priesagą (tiek antrinių, tiek mišraus tipo veiksmažodžių), niekada neatiduoda kirčio priešdėliui:

¹ Žr. LKG II, 308–311 [I. J a š i n s k a i t ė], L a i g o n a i t ė, 1978, 80–82 ir kt.

² Tai reiškia, kad reikia žiūrėti į kiekvieną veiksmažodžio formą atskirai. Todėl sakyti, pavyzdžiui, kad veiksmažodžiai su priesaga *-st-* išlaiko šakninį kirtį ir esamajame, ir būtajame laike (LKG II 308, L a i g o n a i t ė, 1978, 81), nėra visai korektiška: būtajame laike kirčio perkėlimą blokuoja ne esamojo laiko kamieno *-st-* priesaga, o būtojo laiko *o*-kamienas. Kad *sta*-kamieno veiksmažodžiai būtajame laike beveik visada turi *o*-kamieną, yra tam tikra prasme atsitiktinis sutapimas, – tai rodo išimtis *gĩmti*, *gĩmsta*, *gĩmė* – *atgĩmė*.

raminti, ramina – apramina
jùdinti, jùdina – sujùdina
gyvènti, gyvèna – pragyvèna
dalýti, dalija – padalija
sáugoti, sáugojo – apsáugojo
žinóti, žinójo – sužinójo

Čia, be kitų formų, priklauso bendratis su priesaga *-ti*, siekinys, su priesaga *-tu*, ir asmenuojamosios veiksmažodžio formos (ne dalyviai), padaromos su priesagomis iš bendraties kamieno: *pasùkti, pasùktų, pasùkdavau, pasùksiu, pasùkčiau, pasùk*.

Visada išlaiko šakninį kirtį *o*-kamieno formos (esamojo ir būtojo laiko):

rašýti, rāšo, rāšė – parāšo
sùkti, sùka, sùko – pasùko

è-kamieno būtojo laiko formos išlaiko šakninį kirtį dviem atvejais: jeigu jos turi akūtinę šaknį (*láukti, láukia, láuķė – suláuķė*), ir jeigu veiksmažodis yra mišrusis (*rašýti, rāšo, rāšė – parāšė*), kitaip, plg.: *nèšti, nēša, nēšė – àtnešė*.

ia-, *i-* ir *a-* kamieno veiksmažodžių kirtis dažniausiai išlaikomas istoriškai (arba fonologiškai) ilgoje šaknyje.

ia-kamieno veiksmažodžiams tai yra absoliutus dėsningumas: šaknis istoriškai trumpa – kirtį gauna priešdėlis, šaknis istoriškai ilga – kirčiuojama šaknis:

kùrti, kùria – sùkuria
sveřti, svėria – pàsveria
šaũkti, šaũkia – pašaũkia
láukti, láukia – suláuķia

Tas pat tinka ir *i*-kamieno veiksmažodžiams (visi jie mišrieji):

tikėti, tiki – pàtiki
ravėti, rāvi – išravi
žiūrėti, žiūri – pažiūri
sédėti, sédi – pasédi

Skyrium minėtini du bendrinės kalbos veiksmažodžiai *tùri* ir *gāli*, kurie, jungdamiesi su priešdėliais *te-*, *ne-*, *be-* (*tebe-*, *nebe-*), nedėsningai išlaiko šakninį kirtį (LKG II 311):

turėti, tùri, turéjo – pàturi, sùturi, bet netùri, tebetùri
galėti, gāli, galéjo – pàgali, nùgali, bet tegāli, nebegāli

Šitas atvejis turbūt laikytinas archaizmu. Čia matyti priešdėlių *te-*, *ne-*, *be-* kilmės pėdsakas – jie yra buvę dalelytės, palyginti neseniai virtusios priešdėliais. Tai rodo ir kiti faktai:

– šie priešdėliai gali jungtis prie kiekvieno veiksmažodžio be jokių leksinių apribojimų;

– formaliai žodyje jie visada eina pirmieji;

– jie skirtingai nuo visų kitų priešdėlių elgiasi su sangražos dalelyte jos vietos atžvilgiu kai kuriose tarmėse³ ir kai kuo net bendrinėje kalboje⁴;

– pagaliau, iki šiol *te* gali būti vartojama kaip atskira dalelytė (pvz., *Te visada jie būna sveiki!*); *ne* priešpriešos atveju rašoma atskirai (pvz., *Reikia džiaugtis, o ne liūdėti*); tai būna atskira dalelytė kitose kalbose (rusų, ispanų).

Taigi kirčiavimas *netùri, negãli* (kai kuriose tarmėse taip elgiasi ir veiksmažodis *gulėti, gùli – negùli* – Kazlauskas, 1968, 68) atspindi senąją būklę, kai *te, ne, be* buvo dar atskiros dalelytės. Neatsitiktina yra ir tai, kaip parodė J. Kazlauskas, kad šį relikta išlaikė būtent *i*-kamieno veiksmažodžiai, kurie „dažniausiai reikšdami būseną, o ne veiksmą, rečiau vartojami surieveiksminės kilmės priešdėliais, ir todėl neigiamųjų veiksmažodžių kirčio modelio įtaka čia galėjo pasireikšti greičiau negu kitur“ (Kazlauskas, 1968, 69), t. y. analogija formoms su kirčiuotu priešdėliu buvo silpnesnė dėl jų retumo šio tipo veiksmažodžiuose.

a-kamieno veiksmažodžiams vietoj kelių taisyklių apie intarpą, priesagas *-st-*, *-n-* galima taikyti tą pačią taisyklę. Išskyrus dvi išimtis, visos bet kokios struktūros ir kilmės istoriškai ilgos *a*-kamieno veiksmažodžio šaknys neatiduoda kirčio į priešdėlį:

kłšti, kłša – pàkiša

nėšti, nėša – pàneša

vařgti, vařgsta – pavařgsta

lúžti, lúžta – sulúžta

skaudėti, skaūda – suskaūda

Lietuvių kalboje taip atsitiko, kad visos formos su priesagomis *-n-* ir *-st-* (kuri po *s, š, z, ž* manifestuojama kaip *-t-*) ir, žinoma, intarpinės formos turi ilgąją šaknį. Naujoji taisyklė tinka paaiškinti ir tokias formas, kurių neaprašo tradicinės:

lìkti, liėka – išliėka

---

³ „Šiaurės vakarų aukštaičių ir daugelyje žemaičių tarmių sangražinės morfemos *si-* padėtis priešdėliniuose veiksmažodžiuose priklauso nuo priešdėlio tipo. Po priešdėlių, kilusių išrieveiksmių, sangražinė morfema *si* šiose tarmėse būva prieš veiksmažodžio šaknį, plg. *nu-sì-neš(a)*, o po priešdėlių, kilusių iš dalelyčių (*be-*, *te-*, *tebe-*), ši morfema paprastai atsiduria veiksmažodžio gale (kaip ir nepriešdėliniuose veiksmažodžiuose), plg. *bè-šneka-s(i)*, *tè-neša-s(i)*, *tebe-spárdo-s(i)*, *nè-neša-s(i)* ir t.t. Matyt, dalelytės į vieną žodį suaugo vėliau jau su susiformavusiomis sangražinėmis formomis.“ (K a z l a u s k a s, 1968, 72–73).

⁴ Turiu galvoje retą situaciją, kai sangražinis veiksmažodis turi daugiau negu vieną priešdėlį. Tokiu atveju sangražos dalelytė, paprastai einanti po pirmo priešdėlio, neatsiduria po priešdėlio *te-*, *ne-*, *be-*, plg.: *iš-si-par-dúoti*, bet *ne-par-si-dúoti*.

miegóti, miēga – pamiēga
riedėti, riēda – suriēda ir kt.

Vieną išimtį sudarys tie *a*-kamieno istoriškai ilgos šaknies veiksmažodžiai (visi pirminiai), kurių esamojo laiko formos šaknyje yra dvigarsis *eR* (kaip ablauto pamatinio laipsnio *eR refleksas), o bendraties ir būtojo laiko formos šaknyje – dvigarsis *iR* arba *Ri* (kaip ablauto nulinio laipsnio *R refleksas). Tokių veiksmažodžių DŽ³ rasta 16:

kiñšti, keñša, kiñšo – pàkemša
kiřpti, keřpa, kiřpo – nùkerpa
kiřsti, keřta, kiřto – pràkerta
kriñsti, kreñta, kriñto – àpkremta
lįsti, leñda, liñdo – išlenda
piřkti, peřka, piřko – nùperka
piřsti, peřša, piřšo – pàperša
riñkti, reñka, riñko – sùrenka
siřgti, seřga, siřgo – sùserga
sliñkti, sleñka, sliñko – sùslenka
tįlpti, telpa, tilpo – sùtelpa
triñkti, treñka, triñko – nùtrenka
vilkti, velka, vilko – pàvelka
brįsti, breñda, brido – pařbrenda
skriřti, skreñda, skriřdo – sùskrenda
kriřti, kreñta, kriřto – iškrenta (šalia įprastesnio *kriñta – iškriñta*)

Kitą išimtį sudarys visi 16 (pagal DŽ³) *-ėti, -a, -ėjo* tipo mišriųjų veiksmažodžių su cirkumfleksiniu mišriuoju dvigarsiu šaknyje:

almėti, alma, almėjo – išalma
bambėti, bañba, bambėjo – sùbamba
bumbėti, buñba, bumbėjo – sùbumba
dardėti, dařda, dardėjo – sùdarda
gargėti, gařga, gargėjo – sùgarga
gargždėti, gařgžda, gargždėjo – sùgargžda
garmėti, gařma, garmėjo – sùgarma
gramzdėti, grañzda, gramzdėjo – nùgramzda
grimzdėti, griñzda, grimzdėjo – nùgrimzda
gurnėti, guřna, gurnėjo – nùgurna
kalbėti, kaľba, kalbėjo – sùkalba
marmėti, mařma, marmėjo – sùmarma

salvétī, salva, salvéjo – išsalva
skambéti, skañba, skambéjo – sùskamba
varvétī, vařva, varvéjo – privarva
žverbléti, žveřbla, žverbléjo – sùžverbla
*bet vertéti, veřta, vertéjo – neveřta*⁵.

Visa tai, kas pasakyta, galima apibendrinti taip:

- priešdėlis *per-* visada gauna kirtį;
- formos su priesaga, niekada neatiduoda kirčio priešdėliui;
- *o*-kamieno formos visada išlaiko kirtį šaknyje;
- *e*-kamieno formos išlaiko šakninį kirtį, jeigu jos turi akūtinę šaknį arba priklauso mišriųjų veiksmažodžių tipui;
- *ia-*, *i-*, *a*-kamieno formos išlaiko kirtį istoriškai ilgoje šaknyje, tačiau *a*-kamieno formoms būdingos dviejų tipų išimtys (p.96–97).

J. Kazlauskas aiškino priešdėlinių veiksmažodžių sistemos susiformavimą akcentiniais pakitimais, vykusiais pagal Saussure'o ir Fortunatovo dėsnį (Kazlauskas, 1968, 71–72). Dabar sinchroniniu požiūriu siūloma laikyti veiksmažodžio priešdėlius turinčiais polinkį į atrakciją (Stundžia, 1993, 59).

Bet gal galima mėginti aiškinti jų kirčiavimą iš morfologinės akcentologijos pozicijos tam tikrų kamienų akcentine dominacija? Tokiu atveju nereikės atstatyti daugelio analoginių pakitimų kalbos istorijoje (iš pradžių pagal analogiją su akūtinėmis šaknimis, gavusiomis kirtį iš neakūtinųjų priešdėlių-prieveiksmių, kirtis atsirado ir cirkumfleksinėse šaknyse, o paskui – ir trumposiose). Be to, nereikės pripažinti savotiško atrakcijos tipo⁶, neaiškaus Saussure'o ir Fortunatovo dėsnio požiūriu: kirčio perkėlimo į kairę (!) ir į trumpą (!) skiemenį⁷.

Pagal bendrąją kirčiavimo taisyklę (BKT) „kirtį gauna pirmoji vienodos arba didesnės akcentinės galios morfema“ (Stundžia, 1993, 57). Kad BKT tiktų mūsų problemai, siūlyčiau priimti platesnį akcentinės galios apibrėžimą (plg. Stundžia, 1993, 71). **A k c e n t i š k a i s i l p n o s i o s** yra tos morfemos, kurios gali gauti kirtį (pagal BKT) tik būdamos pirmoj vietoj žodyje. **A k c e n t i š k a i s t i p r i o s i o s** morfemos visada gauna kirtį žodžio pradžioje, bet gali gauti jį ir būdamos ne žodžio pra-

⁵ Čia kirtis gali būti išlaikytas pagal analogiją su vardažodžiu *veřtas* (4) – *neveřtas*, turinčiu panašią reikšmę; kita vertus, ši veiksmažodį neįprasta vartoti su priešdėliais, o *ne* tipo dalelytiniai priešdėliai gali negauti kirčio dėl savo tam tikro savitumo, žr. p. 94–95.

⁶ Plg. A. G i r d e n i o atrakcijos apibūdinimą (GLJ, 63).

⁷ Priešdėliai jau seniai buvo dažniausiai neakūtiniai, nes sutrumpėjo, prisijungę prie veiksmažodžio ir atidavę jam kirtį (išimtis *pér-*) – tai nėra trumpinimas pagal Leskieno dėsnį (Z i n k e v i č i u s, 1981, 186) – dėl ko gi tada kirtis galėtų persikelti į trumpą neakūtinį priešdėlinį skiemenį?

džioje (tokiu atveju prieš jas būna silpnosios morfemos)⁸. Taigi sužinoti morfemos akcentinę galią mes galime, jeigu ji stovi po silpnosios morfemos: jeigu ji gauna kirtį, ji yra stiprioji, jeigu ne – silpnoji. Taip beveik visas morfemas galima charakterizuoti pagal akcentinę galią⁹. Išimtį sudarys tik dominacinės stiprinančios priesagos, nes sustiprindamos kamieną, t. y. prieš jas einančias morfemas, jos niekada nebus distinktyvinėje pozicijoje po silpnosios morfemos ir niekada negalės gauti kirčio žodžio viduryje.

Toliau plėtojant hipotezę, reikia pripažinti, kad veiksmažodžio asmenuojamųjų formų galūnės ir visos veiksmažodžio šaknys yra akcentiškai silpnosios, bet gali būti sustiprintos kitų morfemų. (Įsidėmėtina, kad kamienas yra stiprus ne tik tada, kai yra paveiktas dominacinių stiprinančių afiksų, bet ir tada, kai turi stipriąją morfemą.) Tačiau ne visos dominacinės morfemos gali sustiprinti bet kurį kamieną, tai priklauso jau nuo jo savybių.

Anksčiau pasakytas priešdėlinių veiksmažodžių kirčiavimo taisyklės (žr. p. 97) dabar galima performuluoti morfologinės akcentologijos terminais.

1. Veiksmažodžių priešdėliai (išskyrus nedominacinę stiprųjų *per-*¹⁰) ir sangražos morfema *si* priešdėliniuose veiksmažodžiuose yra nedominaciniai silpnieji afiksai.

2. Žodis arba forma, padaryta su bet kuria priesaga, turi stiprųjų kamieną¹¹.

3. *o*-kamiengalis yra dominacinė stiprinanti morfema.

4. *é*-kamiengalis irgi veikia kaip dominacinė stiprinanti morfema, bet stiprina tik mišriojo tipo veiksmažodžių šaknis ir akūtines šaknis.

5. *i*-, *ia*-, *a*-kamiengaliai daugiausia veikia kaip dominacinės stiprinančios morfemos, bet stiprina tik istoriškai ilgas šaknis¹² (tačiau tarp *a*-kamieno formų yra keletas išimčių).

---

⁸ Akcentinė galia kaip vidinė morfemos charakteristika, man atrodo, neturi priklausyti nuo to, ar žodis yra kaitomas, ar ne. Pvz., žinodami būdvardžio šaknų akcentinę galią irrieveiksmių, padarytų iš jų su priesaga *-ai*, kirčiavimo dėsningumus, galime tvirtinti, kad šita priesaga yra akcentiškai stiprioji, nes būdama po silpnųjų nesustiprintų morfemų ji gauna kirtį.

⁹ Dėl to patogesnė atrodo A. G i r d e n i o terminologija, kuri stipriuosius ir silpnuosius pagal akcentinę galią afiksus aiškiai atskiria nuo stiprinančių ir silpninančių dominacinių afiksų (GLJ 66).

¹⁰ Veiksmažodžių priešdėlį *pér-* nėra reikalo laikyti dominaciniu stiprinančiuoju (plg., S t u n d ž i a , 1993, 61), nes stiprinantieji priešdėliai, būdami akcentiškai stiprieji, savo vaidmeniu niekuo nesiskiria nuo stipriųjų nedominacinių: užimdami pirmą vietą žodyje jie visada išlaiko kirtį pagal BKT.

¹¹ Tai reiškia, kad priesaga yra arba stiprioji, arba dominacinė stiprinanti, bet tai spręsti nėra šito darbo uždavinys.

¹² Plg. tipologiškai išrieveiksmių kirčiavimo sistemos analizės išplaukiančią išvadą, kad „*u*-linksniaavimo tipas sustiprina dviskiemenių būdvardžių ilgąją šaknį“ (S t u n d ž i a , 1993, 70).

e. g. ¹³	<i>pa-raš-Ý-₊ti</i>	<i>pa-RĀŠ-₊o</i>	<i>pa-RĀŠ-₊ė</i>
	<i>pa-SŪK-₊ti</i>	<i>pà-suk-₍₊₎a</i>	<i>pa-SŪK-₊o</i>
	<i>PÉR-SUK-₊ti</i>	<i>PÉR-suk--₍₊₎a</i>	<i>PÉR-SUK-₊o</i>
	<i>pa-BAĪG-₊ti</i>	<i>pa-BAĪG-₊ia</i>	<i>pà-baig--₍₊₎ė</i>
	<i>su-KŪR-₊ti</i>	<i>sù-kur--₍₊₎ia</i>	<i>su-KŪR-₊ė</i>
	<i>iš-rav-Ē-₊ti</i>	<i>iš-rav--₍₊₎j</i>	<i>iš-rav-ĒJ-₊o</i>
	<i>ap-SÁUG-O-₊ti</i>	<i>ap-SÁUG-₊o</i>	<i>ap-SÁUG-OJ-₊o</i>
	<i>pa-gied-Ó-₊ti</i>	<i>pa-GĪED-₊a</i>	<i>pa-gied-ÓJ-₊o</i>

Toks aprašymas padeda sistemingai suvokti priešdėlinių veiksmažodžių kirčiavimą, atsikratyti nuo neįprastos atrakcijos į kairę priešdėliniuose veiksmažodžiuose ir morfologinių atrakcijos apribojimų. Kirčio atitraukimas yra fonologinis reiškinys: skiemenų eilėje kirtis pereina iš neakūtinio skiemens į po jo einantį akūtinį. Tai gi neaišku, koku būdu kirčio atitraukimą gali blokuoti tokie morfologiniai reiškiniai, kaip, pvz., *o*-kamienas, – čia įtaką kirčiavimui gali turėti galbūt tik analogijos faktoriai.

Pasiūlyta hipotezė atrodo perspektyvi ir kalbos istorijai: veiksmažodžio kamieno akcentinį silpnumą galima laikyti pėdsaku veiksmažodžio pirmykštės enklinomeninės būklės. Bet įdomu tai, kad dabartinėje kalboje yra aiški tendencija išlaikyti kirtį akūtinėje šaknyje. Tai matyti iš *ė*-kamieno dominacijos ribojimų ir iš to, kad tarp 32 netaisyklingųjų *a*-kamieno veiksmažodžių su ilguoju šaknies vokalizmu, bet su kirčiu priešdėlyje nėra nė vieno su akūtinė šaknimi. Vadinasi, anksčiau priešdėlinių veiksmažodžių akcentuacijai galbūt svarbus buvo šaknies kiekybės požymis, o dabar vis daugiau reikšmės turi šaknies priegaidė.

Pagaliau pabrėžtina, kad čia mėginta aprašyti tik lietuvių bendrinės kalbos normą¹⁴.

¹³ Sutartiniai ženklai:

pa silpnoji morfema

RAŠ stiprioji (ir sustiprinta) morfema

ti, o morfemos, kurių negalima charakterizuoti pagal akcentinę galią dėl to, kad jos neįmanomos distinktyvinėje pozicijoje

+ dominacinė stiprinanti morfema

(+) dominacinė stiprinanti morfema, kurios įtaką kamienui sutrukdo jo tam tikros savybės.

¹⁴ Baigdamas noriu nuoširdžiai padėkoti visiems savo dėstytojams Vilniaus universitete, ypač docentui Bonifacui S t u n d ž i a i, už dėmesį mano darbui.

УДАРЕНИЕ ПРИСТАВОЧНЫХ ГЛАГОЛОВ С ТОЧКИ ЗРЕНИЯ МОРФОЛОГИЧЕСКОЙ АКЦЕНТОЛОГИИ

Резюме

Согласно основному правилу ударения (ОПУ) ударение получает первая морфема большей или равной акцентной силы. Для того, чтобы применить ОПУ к описанию ударения приставочных глаголов, предлагаю более широкое понимание акцентной силы. Акцентологически слабыми являются те морфемы, которые могут получать ударение (по ОПУ) только будучи на первом месте в слове. Акцентологически сильные морфемы всегда получают ударение в начале слова, но могут получать его и будучи не в начале слова (в таком случае перед ними находятся слабые морфемы). Далее развивая гипотезу, надо признать, что окончания личных форм глагола и все глагольные корни являются акцентологически слабыми, но могут быть усилены под влиянием других морфем. (Следует обратить внимание на то, что основа является сильной не только если она подверглась воздействию усиливающих аффиксов, но и если она содержит сильную морфему.) Однако не все доминантные морфемы могут усилить любую основу.

Ударение приставочных глаголов описывается следующими правилами.

1. Все глагольные приставки, за исключением недоминантной сильной *per-*, являются недоминантными слабыми.
2. Слово или форма с любым суффиксом имеет сильную основу.
3. Исход *o*-основы – доминантная усиливающая морфема.
4. Исход *e*-основы действует как доминантная усиливающая морфема, но усиливает только корни глаголов смешанного типа и акутированные корни.
5. Исходы *i*-, *ia*-, *a*-основ по преимуществу являются доминантными усиливающими морфемами, но усиливают только исторически долгие корни (однако среди *a*-основ есть несколько исключений).

Такое описание позволяет более системно представить ударение приставочных глаголов, освободиться от необычной аттракции ударения налево в приставочных глаголах и от морфологических ограничений аттракции. Предложенная гипотеза представляется перспективной и в плане истории языка: акцентологическую слабость глагольной основы можно считать реликтом исконной энклиномичности глагола. Но в современном языке наблюдается явная тенденция к сохранению ударения на акутированном корне. Поэтому, если раньше для акцентуации приставочных глаголов был важен признак количества корневого слога, то сейчас все большее значение приобретает интонация корня.

Literatūra

- DŽ³ – Dabartinės lietuvių kalbos žodynas, Vilnius, 1993.
GLJ – Грамматика литовского языка, Вильнюс, 1985.
Kazlauskas J., 1968, Lietuvių kalbos istorinė gramatika, Vilnius.
Laigonaitė A., 1978, Lietuvių kalbos akcentologija, Vilnius.
LKG II – Lietuvių kalbos gramatika, 2, Vilnius, 1971.
Stundžia B., 1993, Morfemų ir žodžių akcentinė klasifikacija, – Kalbotyra, XLII(1), 54–75.
Zinkevičius Z., 1981, Lietuvių kalbos istorinė gramatika, II, Vilnius.